

براهوئی، خوانفنگ نازبان، خیال یا حقیقت نس؟

ایشار حسین ذوق، ایم فل اسکالر براهوئی، جامعہ بلوچستان کوئٹہ

عبدالقیوم سوسن براهوئی

محمد طاہر جمالدینی، ایم فل اسکالر براهوئی

زاہدہ غلام رسول، ایم فل اسکالر براهوئی

Abstract

It goes without saying that a child learns much in his /her mother tongue as compared with the other language made for a child as a medium of teaching, that is why almost all advanced countries have preferred to their own mother tongue as medium of education and today they are ruling the world almost in every sphere of life .

when we consider about brahui language as a medium of education in the light of above facts ,we come to know that brahui language possesses all the requiered wherewithal to fulfil the demonds of its making it medium of education for brahui speaking people .today there is a good amount of litrary treasures to bring a variation of litrature or to find material for the character building of the students .further more,brahui language is one of the ancient languages of this region and it offers a vast domain for research .the number of brahui speaking people are in millions who love their mother tongue much whehereas this language has been included in the list of impanding vanishing languages. so it is imperative to make it the medium of education without further deta.

In this research paper Brahvi language has been focused and research was carried out to ascertain the qualities of Brahvi Language as a medium of education and relevent aspects of it have been discussed thoroughly. the methods adopted are collecting material, observation, deep study and analytical approach and after a comparison, the outcomes have been viewed in the context of realities exposed the above facts.

key words: Mother Tongue,Problaems,characteristics,Patronizing awareness, unique, development,medium,Brahui .

تیبہ تو ماتا تاریخ ہنگ مرے تو داہیت پاش مریک کہ اوفا جورٹمنگ، ثقافت نا حداتا مقررکنگ اوچائنگد اری ٹی گل آن بھلا سلاح زبانی۔ زبان ہموطاقے ہرا ناچنٹ تو ماک وجود خترہ۔ زبان تسبیح نا ہمودسکے ہرائی تو ماک خاصو ثقافتیورنگ سے ٹی خلوک مریرہ۔ تہذیب وثقافت نا اُست و دماغ زبان مریک۔ بندغے تینا زبان تو ہموخس محبت مریک بحس کہ اودے تینا خلق و خاہوت تون مریک۔ ہندا حقیقت اصل ٹی ثقافت تون محبت نائے۔ ہمرچتمق آہن ے خوک ہتریک ہندن زبانک ہم اسٹ ایلوڑتوں خوک مریرہ۔ داخو کی مقصد، لالچ یا جبر سے نا محتاج مفک بلکہ دا قدرتی و مہر سے۔ ہر ہمو جذبہ ہرانارغ و روتہ غاک فطرت آن گروہ خلیہ اودنیا ناکل آن بھلا، سوگوا او سچا جذبہ مریک۔ زبان جذبہ غاتا ہمو مجموعہ ے ہر اڈے قدرت تینا کمال اٹ بندغاتے پلویرڈ کرسا خاصو محبت سے ٹی ڈھکانے۔ ثقافت نامیدان ٹی دا طاقت بیرہ غان بیرہ زبان ٹی۔

پاکستان ثقافت نا بھلوڈی کس تحک داٹی بازبانک ہیئت کنتگرہ۔ ہرافتے ٹی گڑاس متکن اریر کہ ثقافتی طاقت دا فٹا متکنی نا پٹسٹ آن بیوس و لاچارے۔ ملک سے نازیبا ئی ہمو ملک نا ثقافت اوزندے تدیفنگ نایکہ یکہ غاؤر وڈ و لاک اریر۔ داغٹ وڈ و لاتلمہ زبان پائنگ۔ ہراڑتوں قوماتا نشان وچانست خلوکے ولے بد قسمتی دادے کہ دازبان تا ثقافتی او تاریخی اہمیت ہمو حداسکان سرکارنا ڈوئے تینا کاٹما خنگ کتوس، بلکہ او فک حاسکار سکھ سواد آن محروم مسنو۔ دا فک تینا ثقافت نامتکنی او تہذیبی اہمیت آن فخر کرسا تینا دا دعویٰ ے ملک ٹی یا ملک آن پیشن اسکان کیر بلکہ دازبانک غربی، پدتمنگ، بے قدری بے غرضی نا ہند نوگڑمبوڈ دون سے ٹی حسنگا کہ دا فک تینا غٹ ثقافتی وصفاتے آن دوشسا تینا سا ہے پچفنگ کن نت وڈ و خلنگا مجبور اریر۔ ریاست ناداخر مہری ہراڑے کہ ثقافتی حسن ے بے زیب کرینے ہموڑے قومی رواداری نا ماڑی ٹی ہم شتارک ودی کرینے۔

سرکارنا ملک آن ہرا تم دازبان تے مونجائی رسنگا تو ہر زبان تینا وڈٹ زندہ رہینگ شون ہلنگ ناکسرے پٹا۔ دانا پد رندٹ زور غندی، حق خلنگ او لٹ پل ناما حول مونا بس۔ طاقتور آک نزور اتے پین کمزور کرسا اوفا حق اتے پلار۔ او ہندن نزور ازبان خواجہ غاتا اعتبار ہم ریاست نازی آکمزور مرسا ہنا۔ ہراڑان قوماتا نیام ٹی ردیک (غلظ فہمیک) ودی مرسا کریر۔ او فک اسٹ ایلوڑان

مُرتسما کریر۔ ارمان ناہیت دادے کہ داڑے ہم ریاست دُوے با آتخا چُپ کرے۔ او وختس ہم ملک نا زبان تا اوفا ثقافتا تاروٹ منصوبہ نس فائل نا پھڈ آن پیش تمنگ کتو۔ ایڑے انگریزی زبان سرکاری زبان نا حیثیت ے ہلسا ملکی زبان تے دم ٹی کشا۔ او فتنہ خشک و مُشک کرے تے۔ اردو قومی زبان منگ نا باوجود تینا ایلو خواہوت نا زبان تا دڑدے بنوکا خف اٹ وختس ہم تختو۔ ہیبت اگر ہنداڑ اسکان مروسس تو شاید دادے پالیسی تا پدورند پانگوسس و لے دادڑدہموتم پین ودھا ہرا تم گلوبل ویلج ٹی دا توار ہر بوزانگا ماڑی پنا کہ اصلی آ علم تو بیرہ غان بیرہ لمسی آدوی ٹی ڈوکنگ مریک۔ دادے دنیا تینا عمل اٹ راست ثابت کر سامونا بیس و لے ولدا ہم ننا پالیسی جوڑ کروکاک نت نا مونے ہر ارمر ہنگ آن کاریم ہلتوس او خنگ ناخن تے تر کریر دانا پد اینو ہندا دے کہ عُٹ زبان والا ک حکومت آن آخا بلکہ ریاست آن گھدارو ننتے کہ حکومتا ک بدل مرسا کریر و لے بدل تو زبان تا شوندری نا باروٹ ریاست نا پالیسی بدل متو۔ پاکستان نا جاری زبان تا پالیسی خوانفنگ ٹی لمسی آ زبان نا ہیبتے توجہر سینگنتے ہرا تہذیبی، تعلیمی، لسانی او انسانی حق تا خلانے۔

زبان انسانی چائنداری نا ضرور یوتھب نئے۔ او انسانی تہذیب نا دار ثقافتی حیثیت ے منانو۔ داپانگ رد مفرو کہ راج نا جوڑست، قومی قدر و روایتا تے او کار و کسب ے وجود ترنگ ٹی زبان نا کردار ہر وخت ضروری مئے۔ ہمر کہ جو ہر برا ہوئی لکھانے:

”بندغ تینا وجودی کائنات نئے او کائنات نا پہنادگام تے تون حساب مفک۔ کائنات نا ہر پارہ غا سرتالان ارے او بندغ نا وجودی ہمو سربولی و زبان مریک۔ تو عالماک پارہ ہر زبان اسہ مکملو سرنئے۔ داسر ہمو تم تالان مس ہرا تم بندغ اولیکو وارش منگ نا کوشش کرے۔ اودے ارغ و دیر آن مُست حرفاک ملار۔ او حرفاتا رد ماینو اسکان اونا ذہن و دوی آتالان ارے۔ بندغ ہرا تم اسکان لہ نا پھڈ ٹی اس تو اودے بیرہ دیرو دتر ملا۔۔ ہرا تم دنیا ٹی بس تو اودے ملو کا مہنا گڑا ہمو توار ارے کہ

اوتینا احساس نا اظہار تو ارتون کرے۔ تو بولی ٹی سرتون اوار احساسنا
اظہار ہم مس۔ ہر اتم ہم بندغ درودتر آن پد تو ارے خنا و علمی دنیا ٹی
گام ارتنگ نارتربیتے ڈوکننگ کن اُستادنا مونا نس تو اودے اولیکو سبق
ملا تو ہموسبتے علم پانگا۔ ہنداکان نن پانہ بولی سُر و احساس نا
اظہار تون اوار علم ہم ارے۔ بندغ نارتربیت کن وحی ناسہ سلسلہ نس
جوڑکنگا ایکہ حضرت آدم آن حضرت محمد کریم صلی اللہ علیہ وسلم اسکان قائم
اس تو ہموا الوہی کلام ہم بندغ نا توار او حرفاتا رنگ تون
مونا بس۔ تون پاننگ کیہ نہ کہ بندغ نابولی، سُر و احساسنا اظہار و علم تون
اوار وحی نا خوشبو ہم تنگ۔ ہنداوجہ غابندغاتا ہر بولی مقدس
چاننگانے۔“ (سوسن، 2012، 9)

پاکستان نا ثقافتی حُسن نا بھلا وجہ داملک ٹی زبان تاباز مننگ ارے۔ داڑے نہ بیرہ برصغیر
بلکہ دنیا نامنہ مُتکنا زبانک ہیئت کنتگرہ ہرافتے آن اسٹ براہوئی ارے۔ پٹ و پول کروکا تابازی نا
پاننگے کہ براہوئی زبان ناسیالی دراوڑی خاہوت آنے ہراُسٹ نا وختاتے آن بلوچستان ٹی ساراوان
اوجھلاوان ٹی ہیئت کننگانے بلکہ دازبان نہ بیرہ پاکستان بلکہ حُک نامکاتے ٹی ہم ہیئت کننگک۔
ہر اتم نن زبان نا اہمیئے تعلیم ناخن اٹ ہرنہ تو پرائمری ناکچ اسکان لمئی آدوی ٹی تعلیم نا
ضرورت مننگانے اولمئی آدوی ٹی تعلیم چناتا انسانی اولسانی وحق نسے۔ لمئی آدوی ٹی خواننگ اٹ
بندغ حقیقی اوشعوری ترقی کیک اوداڑان بندغ ناپٹ پولی آلافتی تے آسودئی رسیدنگ۔ زبان تا او
بندغتا علمے چاؤکاک دابیتا اسٹو کہ چنک گل آن زیادہ علم تینا لمئی آدوی ٹی ہیل کیرہ۔ چناتا ودا خسو بھلو
تادی نس مروکہ اوتینا خاہوت اوسیال، ہمسایہ اوگی نا چناتے تو ملنگ اوگوازی ٹی پین زبان نسے ٹی
ہیئت کے اواسکول ٹی ہراڑے کہ چار پنچ کلاک کن بریک داڑے پین زبان نسے تو کاریم تمہ
۔ اوہو تعلیم ہراڈے تعلیم نازبان پارہ لمئی آدوی نا جہا پین زبان نسے نا وسیلہ اٹ تننگے تو چناتا تخلیقی
آلائقیک متاثر مریرہ۔

بنیادی ترقی، عقل اور قومی اسٹیجے بشت او سو گو کنگ کن ضروری ہے کہ ہر قومے داموکل
 واجازت متنگہ کہ او بنائی تعلیم تینا لمی آدوی ٹی ڈو کے۔ نصاب پانے اسٹ مرے، راجی آگر جاک
 اسٹ مریر، چانست پاکستانی مرے، وڑوڈولاک اسلامی مریر، بنیادی رکناک اسٹ مریر، دائی
 اخلاق اسے رنگ مرے ولے داغٹ چٹانا چندنا دوی ٹی مرور تو ہموڑے چٹانا نہ بیرہ جوجان وڑٹ
 خواننگ کرو بلکہ اونا بھروسہ ہندا خہ ودھو کہ اوپٹ وپول نامیدان ٹی ہم مونی پیش تمو۔

براہوئی زبان: بلوچستان ہروڑنا قوم وزبان تا ہندوہنکینے۔ دافٹے ٹی براہوئی، بلوچی
 ، پشتو، فارسی، سندھی اوسرائیکی اہمو زبان چاننگرہ۔ دازبان تا گلدستہ ٹی متکنا تاریخی اہمیت تھو کا براہوئی
 زبان زیبا و پھل کسے ناحیثیت تھک۔ براہوئی زبان و ادب دانا ثقافتے زیبائی اورنگ بخشانے
 ۔ براہوئی نامعنی قطب نامش تے ٹی ریپیکو کا بندرغ۔ ہرانا اصل وڑاکوئی ہے ہر ابدل مرسا براہوئی جوڑ
 مس داخیال ناپاشی ہے نذیرشا کردہن لکھانے:

اردو آن براہوئی ”براہوئی پروٹو دراوڑی لفظ وڑاکوئی (وڑکی) نا ہڑسینگلوکا
 دروشمے۔ براہوئی لفظ نا بیخ یا جوڑست ہند یورپی

اوسامی اف بلکہ پروٹو دراوڑی ہے ہرانا معنی ارے قطب نامشی آبدرغ nothern
 mountaineer آتے“ (براہوئی، 2015، 170)

براہوئی برصغیر نامتکنا او جہنی آ زبان تے آن اسے دا پاکستان، ایران، افغانستان، خلیج نا
 ریاست تے ٹی اوتر کمانستان ٹی ہیبت کرو کا تا یکہ و زبان کسے۔ تاریخی حوالہ اٹ داہشت ہزار سال متکنا
 ۔ پاکستان نا ششمیکو بھلا زبان او ۱۹۰۰ء نا آدم شماری نارڈٹ بلوچستان نا اولیکو بھلا زبانے۔ صوبہ نا
 صدی سی شیخ بندغاک دائی تینا اُست ناپینے ہنغنگ کیرہ۔ دامش و جل، دشت و کوچہ اوپٹ و میدان تا
 زبانے۔ دانا متکنا او اصل جاگہ نارڈٹ نذیرشا کردہن لکھک:

براہوئی تا اصلی آڈیھ سندھ تہذیب (مہرگرہ، موہن جوڈو، ہڑپہ
 او ہمو وخت نامباک) اریر۔ آریاک دا ترقی کرو کا تہذیبیا جلو کر سا
 دادے ہس و ہس کریر۔ داجاگہ نا اصل بندغاک (ہرا فٹے

بشریات او آثار قدیمہ نا چاؤ کاک متکنا دراوڑ پارینو) وڑا کوئی یا
 براہوئی اریر ہرا امن پسند اسر۔ دافتنے آ آریاک جملو کریر براہوئی
 تے ٹی ہرکس کہ جنگ کنگ نا وس تختو کہ امدان مدانا جاندی
 ہندوستان، ایران او افغانستان آہمپیر ہنار۔ اوقا متکنا زبانا ک دا اسر
 :۱۔ براہوئی ۲۔ سندھی، ۳۔ جاندی ہندوستان نازبانا ک ۴۔ ایلامی“

(براہوئی، 2015، 8)

براہوئی ہیبت کروکاتا تینا یکہ وزیراؤ لسانی، ثقافتی او تہذیبی وچا سنداری نس ارے۔ اونا تینا
 بش مننگ تولنگ او اوقبا کیو نظام نسے۔ دازبان بلوچستان نا ہرا علاقہ غاتے ٹی ہیبت کنگ او پوہ
 مننگ ہموفتے ٹی خضدار، اواران، واشک، سوراب، قلات، مستونگ، نوشکی، وڈھ، خاران، چاغی
 ،بجگور، بولان، نصیر آباد، جعفر آباد، بسبیلہ او کونڈہ اوار اریر۔ براہوئی نا مسہ پونی و لہجہ
 اریر۔ ساراوانی، جھلاوانی اوریک نا لہجہ۔ داہر مسہ بولیک براہوئی نالسانیات ٹی خاصوا ہیبت تخرہ۔
 براہوئی نہ بیرہ پاکستان بلکہ برصغیر پاک و ہند نا متکنا لسانی اوتارینچو یادگار نسے۔ دانا شان
 دادے کہ دا بلوچستان نا شاندار وختا تا نشانی نسے۔ دا قلات ریاست نا قومی، تہذیبی اوتارینچی روایت
 و قدراتا امانت دار اور کھسارر ہیگانے۔

براہوئی زبان نا مطالعہ او بش مروکا سوالاک: مسئلہ یا جبال چنکوس مرے یا بھلوس ولے ہرا اتم
 دا مسئلہ نئے ختم کنگ او مشکلاتے آسان کنگ نا کڈا گام تے ارفنہ توکل آن اولیکو او بنیادی آہیبت
 دامریک کہ نن مسئلہ نئے ارا کچ اسکان پوہ مسنن او وخت اسکان مسئلہ دماغ ٹی ٹولیک ہمو تم اسکان
 دا مشکل آسان مفک۔ ہندا نقطہ نگاہ اٹ ہرا تم تعلیم نا مسئلہ نئے لمسی آدوی ٹی پڈنہ ہر نہ تو دا ہیبت نا مونا
 بریک کہ دانہ بیرہ تعلیمی او شعوری و مسئلہ نسے بلکہ داراجی، معاشرتی اخلاقی او تہذیبی و مسئلہ نسے ہم ارے
 انتے کہ ہرا تم اسہ بندغ نسے دا پان کہ نی برک دا پوسکنا علمے دو کرک ہرا ٹی سائنس او ٹیکنالوجی او ارے
 اول تو اونا مونا ہندو نوگڑا بریرہ کہ ہرا فتنے زندگی ٹی بیننے او ختنے۔ دا خاطر ان کہ نختو تعلیم نا ہرا کچ نئے
 ہرا دے خواندہ ٹی نا شرح پانہ دا ہندا خس مچھے کہ دا گڑا ک بازوڑٹ بنگ کپسہ۔ نن سائنس و ٹیکنالوجی

اودائی اصطلاح تاپتے کینہ ولدا اُردو آبرینہ تو موصل او غیر موصل نا ہیئت پیشتمک تو دا کل گڑاک اسہ چناکن ہندا خس پوسکنو گڑا مریرہ کہ اودے پوہ مننگ ٹی باز بھلو جنجال نس پیش بریک۔ کل آن بھلا ہیئت دادے کہ ہر اتم چنا دا فتنے تینا اُستاد آن ہر فک تو اُستاد ہم اودے دا فتنے ہمو کتاب نا لفظاتے ٹی پوہ کیک کہ ہر کتاب اردو یا انگریزی ٹی لکھو کے ہندا کان چنا نا مسئلہ ہمو کان ہموڑے رہینگ۔ اڑٹیکو وارنا ہر فنگ آن یا تو چناغان چھڑیرہ یا چنا اڑٹیکو وار ہر فیک بلکہ اُست گٹہ مریک اسکولے یلہ کیک۔

ہمو اُستاد اک ہرا کہ ہنو کا ہفتا د سال اسکان اسہ میڈیم ٹی خوانانو او خوانفینو ولے انت ہمو میڈیم آدافتاوس وواک صدبخ ارے یا فک تو باز حالتاتے ٹی دا ہیئت معلوم مس کہ ہمو زبان ٹی کہ اُستاد ایم اے کرینے ہی سال خوانفینے پدا ہمو ادارہ نا پرنسپل مسنے ولدا پنشن ہلکنے ولدا ہم ہمو زبان نا بنیادی خواستاک دا اُستادان وختس ہم پور و مننگ کنتو۔

اسہ اُستاد نس دا خس گڑمب اسہ مضمون نسے ٹی کاتک ولدا ہم او ہمو مضمونے چاننگ کپک۔ تینا ہیئت ٹی او تینا لکھنگ ٹی ہمو زبانے کاریم ٹی تو ہتریک ولے وختس ہم ہمو زبان نازیبا ئی تینا روشنا خیال ٹی ہترنگ کپک تو دا اڑان سہاتمک کہ بندغ نا ضمیر نا کل آن گچینا پاشی لمی آدوی ارے۔

لمی آدوی ثقافت نا واقفیت رسینگ نا بھلو ذریعہ نسے۔ اوراج ٹی تین پہ تین است چسی نا کاریم تارڈ گچینا پاشی نا وسیلہ ہم۔ خوانفنگ نا ذریعہ نسے صحیح وڑٹ پوہ کنگ، ہیل مننگ او استاد اتا ہیئت وگپ ٹی باز کمال اٹ او اکریرہ۔ ہمو چناک ہرا بنائی تعلیم لمی آدوی ٹی ڈو کیرہ او فک جو اٹھٹیا نس تیرہ وختس کہ ایلوز بان ٹی تعلیم ڈو کنگ نا دروشم ٹی چنا تا داغ آکبین تمک انتے کہ تینا ڈوی ٹی تعلیم ڈو کنگ فطری و کاریم نسے۔ دارڈ ڈاکٹر انجم رحمانی نا خیالاک دا وڑٹو:

”دا اصولے سمیہ دنیا منیک کہ شاگرد اتے بنائی تعلیم او فٹا لمی آدوی
ٹی مننگ انتے کہ ہر اتم چنا اول ٹی اسکولا بریک تو او نا تینا اسہ راجی و
پدندارہ نس مریک ہرادے او تین تو او اسکولا ہتریک ہندا کان
نصاب نا پوہ مننگے ارزان او موثر جوڑنگ کن ضروری ہے کہ او نا تعلیم

نا بنیادے او نادرستی راستی آ اصطلاح تے آن سوگو تھنکے۔ دا اصولے

برطانوی ہندنا تعلیم ناسکا ک مناسر۔ (رحمانی، 2006، 217)

ہراڈ اسکان براہوئی زبان ٹی پرائمری ناکچ اسکان تعلیم مننگ ناپیتے داٹی ہجو اعتراض نس اف انتے کہ دنیا ناہر زبان ٹی تعلیم نازبان جوڑ مننگ نالائق ساڑی مریک شرط دادے کہ ہمودوی ٹی تعلیم نازریعہ جوڑ مننگ ناغٹ ضرورتا ک ساڑی مریر۔ ہوزبان ہرا کہ خواننگ او خواننگ نازریعہ جوڑ مرے تعلیم نازریعہ پانتنگ۔ تعلیم نازریعہ اسناد تینا شاگردے ہرا زبان ٹی علم ناپاداری نے رسیفک شاگردا و ناپاروکا پیتاتے اُستاتورک۔

براہوئی دوی ٹی خواننگ ناردٹ ذہناتے ٹی ہراوڑ پھوڑانگا سوالا ک بش مریرہ ہمودوی مروکا خلیس آک او مشکلا ک گڑاس داوڑا ریر۔:

۱۔ انت براہوئی زبان ٹی ہموخس لائق ارے کہ او پوسکنا علما تا خواننگ ناکاریے جوان وڑٹ پوروننگ کے۔؟

۲۔ انت براہوئی زبان ٹی ہراکاریم ناباروٹ واقفیت ارے۔؟

۳۔ انت براہوئی زبان نابدب ٹی شابتی، گڑمی اوتالانی ارے۔؟

۴۔ انت دازبان ٹی لفظا تا بھلوڈی نس ساڑی نے۔؟

۵۔ انت داٹی علمی آ اصطلاح تا بدلاک ملیرہ۔؟

۶۔ انت دانا تینا گرائمر نس ارے۔؟

۷۔ داٹی اخبار و رسالہ غاک پیشترہ۔؟

۸۔ انت دازبان ٹی ہیت کروکا ک تینا زبان ناہمیت آن پوہا ریر۔؟

داو داوڑا نا پین چندی سوالا ک اریر ہرا پرائمری ناکچ اسکان لمئی آدوی تا تعلیم نازریعہ جوڑ مننگ ناضرورتاتے ٹی اوارا ریر۔ داردٹ خواست ارے کہ براہوئی زبان و ادب ٹی ہر ہومومواد ساڑی نے ہرا اخلاق نا جوڑ کروک مرے۔، ہرا ادبی رمزاتے پوروکے، ہرا یکہ یکہ موضوع تے آ فکر عمل ناسامان رسیفہ۔ براہوئی زبان نا شابتی او ہراکاریم ناباروٹ واقفیت مننگانے۔ داٹی لفظا تا

مڈی بازے۔ تخلیق و تحقیق نا حوالہ اٹ داٹی جو انو جو انو کتاب چھاپ مسنو۔ دابلو چستان ناغٹ علاقہ غاتے ٹی ہیئت کنگنگ اودادے پوہ مریرہ۔ داتینا شابتی او ماحول نا حوالہ اٹ جو انو اودوست بروکو حیثیت نس تحک۔

ہرا تم نن براہوئی ٹی علمی آمدی نا پیتے کینہ تو ننے وخت مچٹ نظر بریک دانا اسہ تاریخی و پندارہ نس ارے۔ براہوئی دھرتی بندو علاقہ نس مسنے داڑے ایلو ملکاتا بندغاتا ہن وبر مچٹ رہینگانے۔ ہندا کان داٹی لکھنگ اوخوانگ نارواج داخس الو۔ ولے دانا مطلب داہم اف کہ دازبان لکھنگ وخوانگ نارنج آن خورک مسنے۔ براہوئی ٹی علمی مڈی نا پیتے کنگ وختا داخریناراستے مون ٹی تنخوئی تمو کہ براہوئی نا بازا ادبی آ بھلا کاریمک دا اسکان کتاب نا دروشم ٹی چھاپ منگ کتو۔ ۱۹۳۰ اسکان ریاست قلات ناسرکاری زبان فارسی مسنے۔ داکان پدہم براہوئی ناماڑی او مڈی عے خدنه تو مکتبہ درخانی نا وجود ٹی بنگان ہلیس اینو اسکان مچٹو وخت نسے ٹی ہنداخس تحریر اک دوسنو ہرا ایم فل او پی ایچ ڈی نا کچ اسکان ناضرورتا تے پورو کنگ ٹی اریر۔

براہوئی زبان ناشونداری کن پیشن نا ملکاتا اسکا لراتا او محققا تا او خاص وڑٹ یورپ نالسانیات نا چا و کاتا بھلون نس رہینگانے۔ دامستشر قین آک براہوئی زبان نا محسن حساب مریرہ۔ انتنے کہ او فک باز خواری، محنت او شوق اٹ کاریم کر سا براہوئی عے بنیادس تسر۔ او فقا تحقیقی کاٹم خلنگ اٹ زبان وادب ٹی پوسنو پوسنو کسر ملنگار۔ او فقا تحقیقی کاریم تا اہمیت دادے کہ داڑان براہوئی لکھو کاتے زبان نا پٹ و پول او شونداری نا پوسکنا کسر نشان تمنگانے۔ براہوئی زبان آغیر براہونیک کاریم کرینو او فتنے ٹی ہنری پونگر، لفٹیننٹ آرچیج، مسٹر میسن، کر سچن لین، رابرٹ کالڈویل، سرجن ہنری، سرجن کیمبل، کیپٹن ایم نکلسن، ڈاکٹر ارنسٹ ٹرمپ، جان ایوری، بگ و تھا یف، ٹی جی اے گرا رسن، ٹی جی ایل میسر، جمیعت رائے، سر ڈینس برے، پادری ڈکلن ڈکسی، مارگن سٹرین، ایل وی رام سوامی، ای ایچ ٹٹل، مسٹر بورو، مسٹر ٹوڈا، مسٹر جولیس، ڈاکٹر ایم بی ایمینو آستا پنک ہلنگرہ۔ دا کل تا براہوئی آہرا تحقیقاتے مونو اپسنو او فاردٹ دازبان متنکو تہذیبو مڈی سے نا حیثیت تحک۔

براہوئی زبانے ”مکتبہ درخانی“، او ”مکتبہ ایلم“، تحقیق ناردٹ ہستگار کرینو۔ دا تو مکا مکتبہ

فکراتا قلم کاراک زبان و ادب نا شوندارى کن گچينو خدمت کرينو۔ مکتبه درخانى او مکتبه اہلم ادیب و شاعر اتے خوانو کا تے تو ملفسا کریر۔ او فتاریکا نا کوشش اٹ براہوئی زبان نا تاریخی عظمت ولد اڈو کننگا او برج اتخنگا۔ او فتا کوششا تا حد و حویل او مقصد براہوئی زبانے تعلیم نا ذریعہ جوڑ کنگ اس۔ مکتبه درخانى براہوئی زبان ٹی کیبی کتابا تے چھاپ کرے او براہوئی تے ترقی نا کسر اشاغا۔ دا مکتبه نا اثر ٹی لمسی آدوی ٹی تعلیم تنگ نا حوالہ اٹ ترتیب نئے تون کاریم نا بنامس۔ چناتے بنائی تعلیم او فتا لمسی آدوی ٹی رسینگا۔ او فتا کوششا تے اٹ ادب نا بنیاد اک سو گو مسر۔ او براہوئی ٹی لکھنگ او خواننگ نا تحریکے طاقت رسینگا۔

ہندن مکتبه اہلم نا بنیادے تنخو کا حضرت نور محمد پروانہ ۱۹۶۰ ٹی اہلم اخبارے جاری کر سا پوسکو فکر و نظریہ نئے نا بنیادے شاغا۔ براہوئی زبان و ادب نا شون شین ٹی بابو پروانہ نا بھلنی مثالی تے۔ او زبان و ادبے آخستی و زندس بنشا او تخلیقی، تنقیدی او تحقیقی آشرے طاقت رسیف۔ دا مکتبه فکر آن پنی و قلم کار و دی مسر۔ ہمو فتنے ٹی ڈاکٹر عبدالرحمان براہوئی، غلام نبی راہی، غلام حیدر حسرت، نادر قمبراڑی، میر عبدالرحمان کرد، جسٹس امیر ملک مینگل، گل بنگلری، دوست محمد دوست، مریض حجازی، مولائی شیدائی، تراب براہوئی، اوسوز براہوئی بھلو کاریم کریر۔ داغٹ تا پوسکنا ادب نا بنائی بندغا کریر۔ داسا براہوئی زبان و ادب ارتقائی پندھے خلنگ ٹی تے۔ نظم و نثر ٹی کاریم نار دوریہ جاری تے۔ قلم کار اتا سچا غا کوششا تے خنہ تو امید سو گو مریک کہ براہوئی زبان نا بروکا وخت باز روشن اوشاندار مرو۔

زبان و ادب نا شوندارى او تالانی کن کیبی ادبی ادارہ غاک باز کاریم کنگ ٹی و۔ دا ادبی ادارہ غاتے ٹی براہوئی اکیڈمی کوٹے او براہوئی ادبی سوسائٹی کوٹے تے داعزت دوتی تے کہ او فک ن و دے کاریم کر سازبان و ادبے ہر بخش ٹی قیمتی و مواد رسیفینو۔ او تینا زبان و ادبے بروکا نسلاتے کن محفوظ جوڑ کنگ ٹی و۔ براہوئی اکیڈمی کوٹے براہوئی زبان نا گل آن بھلا ادارہ تے۔ دانا عہد یداراک ادب نا چاؤک او قلم نا خواجہ اریر۔ تینا ذمہ داری تے باز زیواوٹ پور و کنگ ٹی و۔

براہوئی زبان ٹی شینک مروکا اخبار و رسالہ غاک ادب و زبان نا شوندارى او تالانی ٹی

بنیاد یوکر دارس اداکننگ ٹی و۔ خاص وٹ ہفتنی ایلم مستونگ، توئی استار سوراب، توئی مہر نوشکی، ہفتنی تیار کوٹہ او پڑو براہوئی خوانو کا تا شوق او ذہنی تربیت آن بیدرس پوسکن لکھو کا تے ہیل مننگ ٹی جوانو کڑ دس اداکننگ ٹی و۔ دا اخبار و رسالہ غاک براہوئی زبان و ادب ناشون مننگ او مقبولیت ٹی گچینو کردار ادا کرینو۔ دا ادارہ غاک او اخبار و رسالہ غاک رسم الخط نارڈٹ نوری نستعلیق گچین کرینو۔

براہوئی زبان ٹی خوانفنگ نا عمل مختلف وڑتے اٹ جاری ے۔ ایم فل او پی ایچ ڈی ناشا گرداک بلوچستان یونیورسٹی کوٹہ او علامہ اقبال او پن یونیورسٹی اسلام آباد آن تینا تعلیمی لائق تے و دھفنگ کن فائدہ ارفنگ ٹی لگوکو۔ براہوئی زبانے داعزت دوتی ارے کہ داٹی خوانو کا او شیخ بلو کا شاگرد تا گونشت بلوچستان نا ایلو غٹ زبان تا شاگردا تے آن بازے۔ ۲۰۱۴ء نا سیشن ٹی براہوئی ڈپارٹمنٹ ٹی او بلوچستان اسٹڈی سنٹر آن ایم فل نا ۲۵ او پی ایچ ڈی نا ۱۵ اشا گرد خوانا رہ۔ اوفتے ٹی گڑ اس تینا تحقیقی آکاریے مکمل کرینو دا ساپی ایچ ڈی کیرہ۔

براہوئی اکیڈمی ۲۰۰۰ کتاب او براہوئی ادبی سوسائٹی دا اسکان ۱۰۰ کتاب نا کچ شینگ کرینے۔ براہوئی زبان اسہ وختس عالم، ادیب، او براہوئی فاضل نا حیثیت اٹ خوانفنگ نا زبان اس۔ ہراڈ ان کیسی بند غاک سند و کریر۔ میٹرک نا امتحان ٹی براہوئی اختیار یو مضمون نئے نا حیثیت اٹ او ارے۔ وختس کہ ایف اے نا کچ اسکان براہوئی انٹرمیڈیٹ او ڈگری کالج نا کلاساتے ٹی باقاعدہ خوانفنگ او اونا لیکچرار اک ہم مقرر ریر۔ بی اے ٹی اختیاری او اپشنل مضمون نا وٹ خوانفنگ۔ ایف اے بی اے او ایم اے ٹی پرائیوٹ او ریگولر تو مکا وڑتے اٹ دا نصاب نا زبانے۔ داکان بیدرس کوٹہ غان کراچی اسکان بھدر مدرسہ اریر دا فتناب تو عربی او فارسی ٹی ے ولے پیتے رسیفنگ نا زبان اینو ہم براہوئی ے۔ گونڈا کہ براہوئی زبان اگر ذریعہ تعلیم نا وٹ پرائمری نا کچ اسکان جاری کنتکہ تو تعلیم نا نظام ٹی داسر سہو زبانس ثابت مرو۔

براہوئی زبان او خوانفنگ نا عمل: پاکستان ٹی چٹ آن چٹ ہشت زبان ہندو اریر ہرا فتنے ٹی ادبی رمز اتا ہندو خزانہ ساڑی ے ہرا فک تحقیق ے بھلو پڑس رسیفرہ۔ دا خزانہ خلقی ادب ٹی ہم ختننگ او پوسکنا ادب ٹی ہم پیدا رہے۔ ہراڈ اسکان براہوئی زبان نا پیتے تو دا زبان پٹ

پول کروکاتے تحقیق ناہند نو پڑس اوہندا خہ باز رُخ تیک کہ دانا ادب ناہر رُخ آپی ایچ ڈی ناڈگری نا کچ اسکان نہ بیرہ تحقیق مننگ کیک بلکہ دا ارزان ہم ارے۔ بیبل نا خلقی داستان مرے یا چانجل نا چھم چھم کروکا چال مرے ہر اتم دا فتا ذی آ ادب نارنگ لگیک تو نہ بیرہ ادب نا نشان اسہ بڑی نئے آسر مریک بلکہ پاکستان نافوک ادب ہم دنیا ٹی پن کھٹینگ کیک۔ ولے ضرورت دا ہیبت نائے کہ مہر و محبت نا دوا داب نازی آسر کار نا دروشم اٹ سیجا کروک مرے ہر محقق ئے کھب ہلنگ آن پد دوتی ہلو کو او راست کروکو دوست خواہ نئے اونا کھوکا مرے۔ براہوئی زبانے داستان و شرف دوتی ارے کہ لسانیات نا ہر مڈی دانا چند نائے اوزبان و ادب نارڈ دا بازا ہمسایہ زبان تے آن منہ گام مونا ٹے۔ مخارج نا شیخ ٹی اگر براہوئی زبانے ہرن تو **غل** **دل** نا مڈی دادے ہندا خس بڑا دیک کہ ایلو بچو زبانس او حدے سر مننگ کیک۔ وخت نا داخس اُرش براہوئی زباننا سنے اگر دا پین زبان نئے آمسکہ تو اوزبان باز مہا لو ختم مسکہ۔ سیاست نا کل آن بھلا ٹھے براہوئی تینا جان آسہانے۔ بے قدری او بے غرضی تا تیراک براہوئی آچلانو۔ قلم کاغذ کہ ہم براہوئی اہل قلم سکانے۔ ولے براہوئی زبان وختس ہم سلاح بیٹنے او اُست کٹہ مننے۔ براہوئی زبان تو دارو یہ غاک انتے روا تخرنگا نو دانا پارہ غاکھتی واج اشارہ نئے دہن کننگانے۔:

”داہم حقیقت نئے کہ زبانے اونا اہل اقتدار ترقی ایٹک ، اونا شوننداری نا بندو بستے کیک۔ جدید تاریخ نا مطالعہ غان دا ہیبت مونا بریک کہ اہل اقتدار براہوئی زبان نا ترقی نا پارہ غا بچو خاصو توجہ نئے تنو۔ نتیجی زبان کمزور مس تو قوم نا جذبہ غاک کمزور مسر ہندن اہل اقتدار تینا اقتدارے باتس۔ علاقہ نا سیاست کروکا ک تینا وختی آمفاداتے کن ہم براہوئی زبانے بچ تسر۔ بلکہ دادے ختم کننگ نا ہم ئے چلفیر۔ اوفتے خلیس ارے کہ دا زبان نا موجود مننگ ٹی اوفتا وختی آمفاداتے نقصان رسیدگ۔ اوفتا و عمل نا تجزیہ کنتگہ تو دا ہیبت مونا بریک کہ خلیس ٹی ہلنگوک دا بند غاک بیرہ زبانے نقصان تنوس بلکہ اسہ معاشرتی عمل نئے ہم نقصان تسنو۔ علاقہ

ناسیاست اوستحکامے ہم تینا نادانی، خوف و سیاسی نابالغی آن نقصان
رسیقیو۔‘ (براہوئی، 2006، 87)

ریاست قلات نابادشاہ تا براہوئی زبان آن بے چکاری عام براہوئی ہیئت کروکاتے تینا
دھرتی، راج اوشقافت آن مکرے۔ خاص وڑٹ ۱۹۳۱ء آن پدخان احمد یارخان اوانجمن وطن
بلوچستان ناسیاسی آباسکاک براہوئی زبان ناشونداری ے پدی بٹیر۔ ولد پاکستان ناجوڑ مننگ آن پد
سیاسی اسٹی ناشوق لس بندغاتے براہوئی زبان آن دوشکشفے۔ ہرا زبان ٹی داخس طاقت مرے
، ہرا زبانے لاشعوری وڑٹ بیرہ لمہ غاتالولی، بزغرتا چھیمی بگو اوشوان تاڈرء کچ اٹ تینا ادبے سینہ بہ
سینہ زندہ تحہ اوزبان خضرنا دیر کنوکا زبان پاننگ۔ ہرا بیرہ زندہ رہینگ نائن ے چانگ۔ سختی اوغریبی
ے مینکھ اسہ مڈی نس خیال کیک۔

براہوئی زبان ناہند و ہنکین مش تا کھانیک، پٹ و میداناک، موسم نابے رحم آماحول ٹی مسنے
ہرا ظاہری وڑٹ مشکلو گڑا خننگرہ اصل ٹی دا قدرت نا انعام اریر۔ براہوئی مشکل حالتے ٹی خن
ملسا ورناسنے۔ داہمواد بے ہرا پیشن نا اثراتے آن محفوظ تینا مخلوق ناکالحو اہی ے کننگ ٹی ے۔ ہرانا
شاعری درد اوست خواہی نامکملو تصویرسے۔ ہرانا خلقی داستان تے ٹی سچائی ناروح خننگ اوہرانا
انفرادیت اینو ہم تاریخ نا پیشانی آطوبے نائک سے۔ دانا چارما کنڈ بھلو اوسوگوا زبانک رہینگانو ولے
براہوئی غریب مننگ نابا وجود امیری آن دوشکیتنے۔ شاہی دربار تے ٹی اگرشان وشوکت ناشہنائیک
وجانوتودشت وکوچہ اوخلقاتے ٹی بزغروشوانک براہوئی زبان ہیئت کننگا کہ دہن آزبان بھلن او
تاریخی میراث نس مریک۔ براہوئی زبان نا پورا حقے کہ داٹی تعلیم مننگ نار دوریسہ شروع کننگ انتے
کہ براہوئی زبانے ترقی مننگ آن بنا اونا ہیئت کروکاتا ذہناتے آن احساس کمتری ختم مننگ کپک
اونہ خود اعتمادی ودی مننگ کیک۔ براہوئی زبان بیرہ اظہار وخیالاتا وسیلہ افک بلکہ روایت واقداراتا
زبانے۔ حضرت نورمحمد پروانہ نا ہیئت آن بار براہوئی زبان پاکستان نامتکنو تاریخی اولسانی و یادگار
سے۔ ہرا اینو پگہ بے قدری ناگواچی ے دا بے قدری نہ بیرہ حکومت ناکند آن روا تخنگانے بلکہ
براہوئی ے پد بٹوکاتے ٹی اونا ہیئت کروکاتا تینا بے توجہی ہم اوارے۔ داوڑنا بے توجہی براہوئی

زبانے احساس محرومی ٹی شاعنگ کی یک ولے ختم کنگ کپک انتے کہ براہوئی زبان آفطرت نا سچائے۔‘ (پروانہ، 1960، 8)

دادھرتی آانسانی تارتخ وخت وختس سمیٹ براہوئی تارتخ نامونا ہنداخس چنک سلیک کہ کہ زمانہ ناتارتخ براہوئی تارتخے ماما پانگا مجبور مر یک۔ تینا زبانا تارتخی شان وشوکت اودابی سبق تون اوار براہوئی ادب ناغٹ رمزاتے تینا سینہ ٹی سوگو تخانے اوپوسکنا ادب ناخواستاتے ودی کرینے۔ اینو براہوئی زبان خوشی اوصد پيس تون دادعوئی ے کنگ ٹی ے کہ کنے تعلیم نا زبان جوڑ کبوا ی نما پچان اوشناختے آسمانا سرکنگ نا وعدہ کیوہ۔ انتے کہ ای داغٹ طوفانا تے خوکان خانٹ ہراہوئی ے تونگ نا وعدہ ے کیوہ۔ زبان ناترتی اوشونداری اصل ٹی راج ناترتی اوبھلنی ے۔ براہوئی دروغ بیدیرا گزارہ کنگ کی یک اونا بدن ٹی سگھ وجاغن ساڑی ے کہ اووخت ناہر مشکلے پدی حساس تینا منزل ناڈس ے خلنگ کے۔ براہوئی ذریعہ تعلیم جوڑ مرے تو براہوئی نامخت و خواری اومزوری اودے سرسہی نامنزل آمیٹ سرکنگ کی یک۔

براہوئی علاقہ غاتے ٹی قلات ہمو سر زمین ے کہ ہرادے عرباک کل آن مُست فتح کریر۔ عرباک دا علاقہ ے فتح کنگ تون دانا بندغاتا عقیدہ ے بدل کریر اودا فتنے مسلمان جوڑار۔ ہندا کان عربا تا پالیسی دا اس کہ دا جاگہ نامعتبر اتے تون عزت واحترام اٹ پیش بینگہ ایلودا کہ اسلام ناعدل وانصاف اوبراہوئی تا اصول وروایتاک عوامے اسلام ناشکر تون اوار مننگا مجبور کریرہ۔ براہونیک ہمو زمانہ ٹی ہم اُست ناسچا اوبیت ناپکا مسرہ ہندا کان ہراتم اوفک اسلام ے تینائی کریر تو سچاغا اُست اویقین ناسچائی تون مسلمان مسر۔ عرباک عربی زبانے دفتری زبان جوڑ کریر تو مسلمانک قرآن پاک نا عربی زبان ٹی مننگ نا وجہ غان اوڑتو باز محبت وعقیدت تخار۔ ہندا کان براہوئی زبان سرکار نا کاغذاتے ٹی جاگہ جوڑ کنگ کتو۔ براہوئی ہرا فک خواننگ اوخواننگ ناملاسی ے مرننگ کن درس وتدریس ناکسرٹ ہنارتو اوہم داڑ کہ عربی زبان ٹی خواننگ وخواننگ ناعملے تینائی کنگا مجبور مسر۔ عربی تون اوار طاقت ہلوکا ارمیکو زبان دادھرتی ٹی فارسی اس۔ فارسی ہمو قوم نا زبان اس ہرادا دھرتی ٹی عرباتے آن مُست بھلو طاقتس تخارہ۔ عرباک دا قوسے فتح تو کریر ولے فارسی دان

آک تینا تینا بھلنی اوشاہی خیالاتے آن دوشیوس۔ داڑتو اور داخرینا حقیقت ہم کاریم کنگ ٹی اس کہ فارسی و عربی نانیام ٹی فرقہ واریت نادیوالاک راست کنگار۔ فارسی ایران نازبان اس ہر عقیدہ نا لحاظ اٹ شیعہ فرقہ نازبان خیال کنگ او عربی ے سنی تاکا لخواہی کروکا زبان چانگا۔ خوانگ و خوانفنگ نازی آوس وواک (غلبہ) دوشنگ کن داتومکا تانیام ٹی مقابلہ نس شروع مس ہرانا نتیجہ داوسانت ٹی پوروپور و نظر بس کہ ”اڑینگرہ سانھ آک تو بھڑیرہ بوٹواک“ یعنی داتومکا زبان تا جنگ ٹی نقصان براہوئی ے رسینگا ہر اتینا خا ہوت ٹی مدان مدانا بدر مننگ شروع مس۔

ہمایوں نا ہندوستان نا تخت آن محروم مننگ او پدا عمر کوٹ ٹی مغلانا بادشاہی نا وارث اکبرنا ودی مننگ برصغیر نالسانی تاریخ ٹی پوسکنو ول نس بیس، ہمایوں تینا چنکا مارا کبرے ارفسا خضدارو مستونگ نا دھرتی ے لغت ترسا شاہ عباس نا دربار ٹی ایرانے سرمس۔ تینا دستارے شیف کرسا خواست کرے کہ کنا مارنا بادشاہی ے واپس کرف۔ شاہ عباس داخواستے منینگ کہ ہر شرط تے پیش کرے اوفتے ٹی اسہ شرط داہم اس کہ اکبرے بادشاہی ملنگ آن پدمغلاک ہمو آخری حداسکان کہ ہراڑے اوفتا بادشاہی ختم مرو اوڑے مغلانا سلطنت نازبان فارسی مرو۔ داہندو شرط نس اس ہرا برصغیر نالیو زبان تے تو او اور او براہوئی نا با آن ہم اونا باخوئے پلا۔ مغلانا سلطنت دے پدے تالان مرسا کرے او فارسی زبان ہندا خس ہنا عام مس کہ سال ۱۱۹۳۰ اسکان قلات ناسرکاری زبان فارسی اس ہراڑے کہ پبلک دستاویز اک ۱۱۹۸۰ اسکان فارسی زبان اٹ براہوئی علاقہ غاتے ٹی براہوئی مخلوق کہ لکھنگارہ۔ راقم الحروف تینا مضمون نسے ٹی دا حوالے دہن لکھانے:

”براہوئی تاریخ آن بار براہوئی زبان ہم سخت انگا دے تے

خنانے۔ دا سختی نا وجہ غان براہوئی زبان تینا متکنا چا سنداری ے ہر حال

ٹی برجانتھا او براہوئی تا دا احساس زبان تون سخت محبت ناپاشی ے کیک

کہ ”براہوئی نس اف کہ اودے براہوئی بف“ راست ہم ہندا دے کہ

قوم ناسٹ انگا چا سنداری زبان مریک۔“ (براہوئی، 2006، 48)

براہوئی زبان واقعہ کہ دا سختو وختس اس۔ اگر براہوئی نا جاگہ غاپین زبانس مسکہ تو گمان ہندا

اس کہ دااونا ساہ کندن ناوخت مسکہ ولے براہوئی نا ایلو زبان تے آن یکہ تینا علاقہ ٹی زندہ رہینگ
 براہوئی زبان کہ زندگی ناگلوں جوڑ مس۔ براہوئی نا چٹا اغا اُغوا آن پد براہوئی زبان اٹ ہیئت کنتگے
 شروع کر یکہ تو او صد سال نا عمر آن پد ہم تینا وصیت ے براہوئی ٹی کر یکہ۔ براہوئی زمین نالینڈ لاک یا
 غیر براہوئی کن قلف مننگ براہوئی زبان کن لاشعور وڑٹ آکسیجن اوگلو کوز نا کار یے تس۔ چلتن نا
 دامن آن ہلیس شاشان نا کھائی تے اسکان براہوئی شوان نائے زبان بدل مس نئے شعرا کہ بدل
 مسر۔ براہوئی لہ نا لولی ہراڑے کہ تینا چٹا کہ اسہ نیک دُعا س اس ہموڑے براہوئی زبان نا بدن ٹی
 تازہ و دترو دی کرسا براہوئی زبانے ہڑدے اسہ شیر وور نائس جوڑ کر یکہ۔

براہوئی زبان وادب باز مبارک و رُخ نئے آتینا بنائے کرینے۔ اسلام نا روشنا تعلیم اک
 او تو حید و مساوات ناسبق ہمو عنوانک اُسر ہرا براہوئی ادب نا بنیادے تخار۔ ہرا بنیاد داسا سبقتا تے اٹ
 تخنگک او ماڈل چھو وڑ سے اٹ کمزور مفک۔ دانا کل آن بھلا ثبوت براہوئی زبان وادب ارے
 ہراڑ اوخت نا ہر خرابا موسم اُرش کرینے ولدا ہم ادب ٹی ہتم ناکل آن بھلا او زیبا غا پھل براہوئی ٹی
 دروشم ہلکنے۔ براہوئی زبان ٹی براہوئی فاضل ادیب عالم، ایم اے براہوئی آن پد میٹرک، ایف اے
 ، بی اے نا امتحانا تے ٹی اختیاری مضمون نا حیثیت دُکننگ آن گڈ ایم فل او پی ایچ ڈی اسہ چنکو وخت
 نئے ٹی شروع کننگا نو۔ براہوئی لکھو کاک داپارہ غا باز تیزی اٹ متوجہ مننگ ٹی و، او فتنے ٹی داخواہش
 ودی مننگ ٹی ے کہ او فک براہوئی ٹی ایم فل او پی ایچ ڈی کرسا براہوئی ادب نا ہمو ہینینی ے مونا ہتیر
 ہراڑ ان دنیا اینو اسکان نابلدر ہینگانے۔ براہوئی لوک داستان اولوک شاعری تینا خاص انگارنگا تے تو
 تینا مٹ تینٹ ارے۔ چارو بہکی نامش تے ٹی اگر براہوئی شوان نُس سیدہ بہ سیدہ سوگو مر وکا حمد سے
 اُسٹ نا جوشٹ پانک کہ:

ارف منت ے خدا نا

پیدا کرے بے نا

تو اللہ تعالیٰ نا اسٹی نا بیان بار نا بے او بوج تینا مون تالا نا خل و مش اوُن نا و ہوکا دیر تے تو
 بیان مر یک۔ قدرت نا دارنگا تے ٹی ہرا تم ادبی رنگ ہم قدرتی اندازاٹ او ار مر یک تو جذبہ غاک

خالص مریرہ اُسٹ خواہی سچا مریک اوبا آن پیش تموکا ہر لفظ تاریخ نایشخ نس جوڑ مریک۔ حمدیہ کلام نا دارنگاک بے اثر وختس ہم منتگ کپسہ اونے داک بیدس وجہ غان خیال ٹی ودی مریرہ، بلکہ دافتے ٹی ہموقت ہم اوارے ہرا کہ حضرت شاہ کمال جیلانی ناہمودرس ٹی اس ہرائی اللہ تعالیٰ نا سٹی بیان مسکہ۔ حضرت پیر عمر شیخ ناہومخت و خواری اواراس ہرا کہ لالہ ناگلوے دشت و بیابان کوچہ کوچہ ٹی دے نن سرکننگ ٹی گھٹ اس۔ حاجی عبداللہ شاہ ناہموقربانی اواراس ہرائی تینا سودائے کرسا اسلام ناگلوے گام گام سرکننگ تینا زندنا مقصد جوڑ کر یس۔ خوانفنگ اوتلیغ نادا ذریعہ براہوئی زبان اس ہرا کہ براہوئی ادب نا بنیادے دین نا تعلیم تون کرسا داسرزین آتخننگا۔ دینی ادب نادا برکت براہوئی ادبے تینا معراج آسر کرے۔ اینو ہم اگر براہوئی لوک ادب مچ کنگے تو ادب نادہنواسہ farmet نس پد سلوف ہرائی براہوئی ادب نا کاریم ننے ڈوبف۔

قسمت نا مہربانی بیرہ ہنداڑے خلاص مفک بلکہ ہراوختا براہوئی ریاست ٹی براہوئی زبانه چھوری کنگتگ تو ہر کس ہندا پوہ مریک کہ چھوری نا زندگی یا تو در پدرا زندگی یے یا بیوسا مواتے ولے ولدرا براہوئی پانک کہ ”کس کس نا خدائے خنتنے“ براہوئی زبانه ولدرا دینی سرپرستی تینا تمب ٹی ہلیک۔ اولیکو وارد دینی ماحول آن براہوئی ادب وجود ٹی بس۔ براہوئی نا تحریری ادب اولیکو وارخان نصیر خان نوری نا زمانہ غان شروع مریک ہرا کہ ملّا ملک دادقلاقی ناملوکا کتاب ”تحفۃ العجائب“ نا درشم ٹی میدانا بریک۔ اوکان پدمولانا نبوجان نا کتاب ”تحفۃ الغرائب“ مولانا عبدالمجید چوتوئی نا کتاب ”درالجمید“ علامہ محمد عمر دینپوری نا کتاب ”سودائے خام“ یاگڑا مولانا عبدالحق لاکھوریانی نا کتاب ”سُخن حق“ نا درشم ٹی بریک۔ اسہ پارہ غا ”کان جواہر“ براہوئی شاہکار نا درشم ٹی مونا بریک تو ایلو پارہ غا ”شہد و شفا“ براہوئی زبانه محفوظ کیک۔ قدرت دا کان بھلو وسیلہ نس ہم براہوئی زبان کن جوڑ کیک ہراوختا باقاعدہ اسہ ادارہ نس بیوسا براہوئی نا کاظم آتینا ڈوے تنگ اوداوار نا شان و شرف ٹی مکتبہ درخانی ے گچین کیک۔ دا مکتبہ صحب و شام دین نا خدمت کہ لگوک تینا کتابا تے اسٹ ایلوڑان راہی کرسا کیک ہرا فقا کہ زبان براہوئی مریک۔ اسلام نا شیدائیک دا کتابا تے خن تے آتخسا باسن باسن ہلکڑا و ہندن دین نا خدمت براہوئی زبان ٹی ہنداخس تالان مس کہ بیر ہدا آخا کہ سندھ و خراسان

بلکہ ایران و عربستان ٹی براہوئی نا با آن مکتبہ درخانی آن بیدس پین ہج بفق۔ قدرت مکتبہ درخانی نا کاریم ٹی ہند افسو بھلو برکتس تحاسس کہ براہوئی کتابا تاشینک کنگ آن پد براہوئی زبان پد اسلینگ او آسودہ مننگے گیرام کرے او تینا گامے ہند افس تیز کرے کہ سیالاک مجبور مسر اونا قوتے منار۔ مکتبہ درخانی نا کوش شاتے اٹ ریاست قلات ٹی زبان دوستی او ادب دوستی شون رسیگا او براہوئی اسہ علمی ادبیوز بانس جوڑمس۔ ملک ٹی داوختا سندھی او پشتو اسکولاتے ٹی جاری و۔ وختس کہ ملک نا پالیسی جوڑ کروکا ادارہ غاک ایلو لمئی آدوی تاجہا پرائمری آن یونیورسٹی اسکان اردو او انگریزی ئے تعلیم نا ذریعہ جوڑ کرینو ہرانا وجہ غان بلوچستان ٹی براہوئی، بلوچی، پشتو او ایلو لمئی آدوی تا علمی طاقت کمزور مسئے ہرانا وجہ غان دا زبانک خاص وڑٹ اونا شناخت متاثر مننگ ٹی ئے۔

براہوئی زبان ٹی شائیتی، گڑھی اوتالانی نا جوانی مننگانے۔ دانا ادب ٹی ہر ہمو مواد ساڑی ئے ہر اخلاقی جوڑ کنگ نا صورت جوڑ کروک مرے، ہر ادب نا وڑ ڈولاتے پوروکے او موضوع تا رڈٹ چنانا ذہن ٹی چانگ ودی کے۔ اینونا پوسکنا ادب ٹی تعلیمی زبان مننگ نا عٹ رمزاک او بنیادی ضرورتاک ساڑی اریر۔ براہوئی زبان میٹرک آن ہلیس ایم اے، ایم فل پی ایچ ڈی اسکان اختیاری مضمون نا حیثیت اٹ خوانفنگک۔ پی سی ایس نا امتحان ٹی ہم اختیاری و مضمونس ارے۔ براہوئی مخلوق باز شوق و ہس تون براہوئی ٹی امتحان تیرہ۔ براہوئی ٹی لفظا تا بھلوڈی نس ارے۔ دائی وسیع زبان تا اصطلاح سازی نا لائق ساڑی ئے۔ داڑتو اواردائی کینا لفظا تا اوافتا مترادف آسان لفظا تا بازی ئے۔ براہوئی ٹی ہروڑ نا خیال و کیفیتناک بیان مننگ کیرہ۔ فنون لطیفہ نا حوالہ اٹ دا زبان ہستگارے۔ جوڑست او قاعدہ غاتا ترکیب نارڈٹ آسانے۔ تذکیر و تائیت نا پریشانیک افس۔ دا شائیتو ادب نسے نا خواجہ ئے۔ دائی علمی کتاباک بھلوکچ نسے اٹ اریر۔ مختلف ادبی تنظیمناک زبان و ادب نا شونداری کن کاریم کنگ ٹی اریر۔ کینی اخبار و رسالہ غاک ادبیوڈرو مرواری چھٹ مننگ ٹی اریر۔ ہنداکان نن یقین تو دا پانگ کینہ کہ براہوئی زبان ٹی ذریعہ تعلیم جوڑ مننگ نا عٹ لائق ساڑی و۔

بلوچستان ٹی عمر نسے آن ایلو دوی تے ٹی تعلیم مننگ نا سلسلہ اسہ رنگ جاری ئے۔ ہرانا وجہ

غان نناخواننگ نامعیاردے پدے آن پدی ہنگ ٹی۔ لمئی آدوی ٹی تعلیم نامفرنگ نناچناتے
احساس محرومی ٹی شاغانے۔ چناتے کہ لمئی دوی ٹی ذریعہ تعلیم متنگ اخس ضروری ہے داردٹ خواجہ
عبدالظاہر ابابکی ناپاننگ دادے کہ

”چناتے اونالہ ٹی آدوی ٹی تعلیم متنگہ انتے کہ امر وچناتے مرے
اوتیناغت لائق تاپاشی ہے تینا لمئی آدوی نازریعہ اٹ کنگ یک
ہیل کنگ اوہیل متنگ نامعمل مرے یاخواننگ اوخواننگ نادارکن
لمئی آدوی ہمواسٹا ذریعہ وسیلہ ارے ہرانا وجہ غان علم ناکڑمی تے
اسکان سرمتنگ یک۔ داران پینگر چنا زبان ہیل یک اوڑان پد علم
ہیل کنگ کن نت دُخلیک بھازی آن چناک لمئی آدوی نا جہا پین
زبان نئے اٹ پول صراط آن مونی ہنگ کپسہ او بیوسی آن جاہلی نا
تروتے ٹی تمہ۔“ (ابابکی، 2009)

کھٹیا (نتیجہ)

ہر ادے کہ زن علم پانہ دا ہندا خسوشا بیتو کڑمبوا اتالا نو موضوع کسے کہ نہ بیرہ بندغ ناودی منتگ او فنامنتگ اسکان نا کاروباراک او اربلکہ تبیہ کائنات کہ ہرائی ہفت آسمان اوزمین او اربلکہ تا علم نا تسبیح ٹی خلوک اریر۔ دادے چانگ کہ باز ضروری ئے کہ بندغ ہر مشکل آن آج مرے۔ کل آن بھلا مشکل دادے کہ علم ہر زبان ٹی کہ نی ہلنگ ٹی اُس انت واپس اودے ہر ادے انگریزی ٹی reproduce کنگ پارہ یعنی اسے گڑا سے نی ہلکس۔ علمے ڈو کر لیس، او علم ظاہرے نا دھرتی، زبان او بندغ نا افک ولے او ٹی نے بنیادیو کسر ملیک کہ او نا موضوع دادے۔ ہمو موضوع ئے ہلسانی علاقہ ئے ہر سہ، تینا مخلوقے ہر سہ دانا روشنائی ٹی نی پدا ہمو علمے ہندا خس وسعت ایتسہ تینا دھرتی آتالان کیسہ کہ ہراڑے نی کاس ہیت کیس نا دا علم ٹی مخلوق خنگلہ، نا اڑو جنجال نا حل ساڑی مرے او بندغ دادے بنگ تو ہندا پوہ مرے کہ دا کنا ہیت منگ ٹی ئے۔ کنا اُسٹ نا ہیت منتگ ٹی ئے۔ کنا اڑو جنجال کناویل وڈ کھنا ہیت منتگ ٹی ئے تو ہمونا اُسٹ ٹی دا علم نہ بیرہ اسے قدر و قیمت کس ودی کیک بلکہ دا علمے او اُسٹ اٹ تینا پوہ مریک او پدا تینا خاہوت او مخلوقے ہم ہندا علمے ایتک۔ داڑ کہ کل آن بھلا بنیادی گڑا ہمودے ہر اکل آن آسانی اٹ، آسانا لفظاتے اٹ بندغے پار او پوہ مرینے۔ ہر اتم او پوہ مس تو او ناشوق ودھیک ہندا کان نی چاس کہ علم نا ہرا بنیادی کاریم نا مقصد اس ہمو مقصد حل منتگ ٹی ئے۔

دانا کل آن بھلا کھٹیا دادے کہ ہر زبان نا تینا لفظاتے تو اسے تصور کس خلوکے۔ اسے سوچ وخیال نا لفظ تو معنویتس ارے، ہر ادے ترجمہ کنگ باز مشکلے دا خاطر ان کہ ترجمہ لفظاتا مریک احساساتامفک۔ علم احساساتا مجموعہ سے۔ ہراڑے احساساتک اریر اوڑے احساساتے ٹی تینائی ارے، انسانی قدر و قیمت ارے، نیکی ارے بدی آن چنگ ارے، معاشرہ اوراج ٹی اسے کردار ارے، تاریخ، تہذیب و ثقافت ارے ہراوختا کہ دا کلے احساساتے اسے جاگہ ہتینہ خلیہ تو باز ضروری مریک کہ زن دا احساساتے ہمزبان ٹی بیان کین ہر زبان کہ او فنتے تون ارے ہر ا فنتے زن خوانفہ یا ہر ا فنتا باروٹن خوانفہ گڑا کاتک دا ممکن منتگ کیک کہ زن اسے ہندو علمس مونا ہتین کہ ہرانا پد رندٹ

ننا تارخ و تہذیب محفوظ مرے کہ ہرانا نتیجہ ٹی آسودہ و زندس رسینگہ، ہرانا پڈٹ ننا قدرتی وسیلہ غاک کہ دامون ہیمون تالانو او فنتے آن فاندہ ارفنگ کین۔ دانا پڈرندٹ نن پوسکنا سانس و ٹیکنالوجی ناعلمے ڈوکننگ کین۔ ہرانا کھٹیائی نن ایلوقوماتے تو عزتی و مقاس ڈوئی کین اگر نی اوقتا تارخ ئے پٹے ہرک او فنتے اوقتا تارخ اینودا جا کہ اسکان سر کرینے تو داٹی اوقتا کل آن بھلا گڑا ہمو علمے کہ ہرادے او فک تینا لمی آدوی ٹی ہلکنو۔

دامقالہ دان نتیجہ غا ختم مریک کہ براہوئی واقعی ذریعہ تعلیم نا حیثیت اٹ جاری مننگ ناحق تنگ۔ نتیجہ غان دا پاش مس کہ براہوئی زبان ٹی خوانفنگ آن شاگردا تالانقی تے ٹی جوانی بروا اوقتا جوان سوچنگ ناعمل او تخلیقی لائق تے ٹی زیبائی برو۔ نتیجہ غان دا ہم پاش مریک کہ براہوئی ہیئت کروکا تے تینا زبان ٹی پیش بروکا ویلاتے آن واقفیت ارے او تینا زبانے بروکا بیڑی تے اسکان محفوظ کننگ خواہیرہ۔ تحقیق نا نتیجہ غاک دا بیتا زور شاغرہ کہ پرائمری نا کچ اسکان براہوئی زبان تعلیم نا زبان نا حیثیت اٹ جاری کنگہ۔

پوہ مننگ نا بنیادی بیتاک: دا پٹ و پول نا مقصد دا پوہ مروئی اس کہ اوارا ڈنگراک اریر ہر براہوئی زبانے تعلیم نا ذریعہ جوڑنگ ٹی رکاوٹ اریر۔ دانا اسہ وجہ تو راج ٹی خوانندہ غابند غاتا مچٹی ئے۔ داڑ اسکان کہ بند غاتے تینا زبان، تارخ و تہذیب نا اہمیت آن واقفیت اف دا باز ارمان نا ہیئت سے۔ ہر ابند غاتے زبان نا اہمیت نا خراف او زبان نا بچفنگ اور کھساری کن اراز غے خلور۔ ایلو ہیئت دامونا بس کہ براہوئی زبان ٹی ہندا خدر تحریری مواد ساڑی ئے کہ زبان نا بنیادی گر جاتے پور و کننگ کے۔ ہر اتم براہوئی ٹی تعلیم مننگ نا کاریم شروع مرو تو قلم خواجہ غاک زندنا ہریش ٹی زیبیا و تخلیق لکھور ہرانا خوانفنگ ناعمل نا شیخ جوڑ مرور۔

دا گلے ہر اتم کہ پٹ پول کریٹ اودا معاملہ غاتا تہہ ٹی ہناٹ دا قفا شیف بڑزے ہر اٹ توکنے احساس مس کہ تعلیم بیرہ پیسہ کماننگ اونو کری کنگ نا پین اف بلکہ دا اسہ شعور و تہذیب نئے نا پین ئے۔ اودنیائی بد غے جو انو مقام کس رسیفک۔ داڑ ان پینگر انسانے انسانا تا پوہ مننگ، اللہ تعالیٰ نا مخلوقے او کانتا تے پوہ مننگ او پدا پوہ مننگان تینا کڑدے دا ماحول اور اراج ٹی پوہ مننگ داڑ کہ ہرا

گل آن بھلا گڑائے او تعلیم ے۔ تعلیم ہمو وختا بندغے فائدہ تنگ کیک ہر اتم دا تعلیم بندغے نا کردار ٹی برے۔ کردار ٹی تعلیم ہمو وختا بریک کہ ہر اتم انسان تعلیم ے مکمل پوہ مرے۔ پوہ منگان پد تعلم آ عمل کے۔ عمل آن پداودا تعلیم ے تالان کے۔ ایلو مخلوقے دانا تعلیم ے ایٹے۔ داڑ کہ تعلیم ضروری ے۔ تعلیم کہ دابا ضروری ے کہ دا تعلیم بندغے نا چند نا زبان ٹی مرے۔ داڑے اودے بیرہ دا آخا کہ تینا زبان تون محبت مریک بلکہ ایلو زبان تے تون ہم محبت مریک۔ دا خاطر ان کہ اودے دا احساس مریک او پورا چانک کہ زبان تا اہمیت انتے۔ دا فتا حسن وزیائی انتے۔ اوکل آن بھلا ہمیت انسانی شخصیت نا جوڑنگ ٹی او نا کردار نا مقرر کنگ ٹی زبان تا اخصو بھلوا اہمیت نس مریک۔

دا حقیقت چہ خیرین ارے کہ ہر ازبان تے ٹی اینونن تعلیم اینتہ خاص وڑٹ اردو او انگریزی نا پیٹے کروٹ کہ ہندو بندغے خنانٹ کہ پازدہ بیست سال دا ذریعہ تعلیم تون خوک مسنوپانے مضمون ہنٹس کہ مرے، بندغاک ایم فل او پی ایچ ڈی کرینودانا باوجود ہر تلفظ او بنیادی خواست پور و مننگ ٹی افس۔ دا خاطر ان کہ بندغے ناسوچ آن وختس ہم کس نا پابندی اف۔ بندغے نا سوچ ٹی او فتا احساسا تا بھلو عمل دخل نس مریک۔ صحت آن شام اسکان راج ٹی ہنٹس کہ مریک دافتے آن ہنت کہ نفع نقصانس اودے ملیک تو بروکا پگہ نا پروگرامے اینونا ہندا سوچ اورویہ جوڑ کیک۔ دا ٹی اخلاق، دین ناچا بنداری، دنیا نا برادری اور مرے۔ نن دا پانہ کہ دنیا اسے گلوبو پیلج نس مرے نن بندغے نا بنیاد سوچ کین۔ دا شعورے مونا ہتنگ کن انسانی احساساتے پوہ مننگ باز ضروری ے۔ انسانی احساسا کہ ہمو وختا صحیح دماغ ٹی تولرہ۔ بندغے لفظے ضرور خوانہ ولے ہرا کہ بنیادی سوچے او انسانی احساساتے۔ دادے بیرہ غان بیرہ بندغے تینا لمی آدوی ٹی کنگ کیک۔ ہندا کان نن اصلی آرتی، شعور و آسودئی نا گڑاتے ہرنہ یا ہن وبر او وسیلہ غاتے ہرنہ تو دافتے کہ ہرا گڑاک نننو دامون ہیمون نندا ہرتی آساڑی اریر۔ ہرا ادارہ غاک دا وختا موجودار ہر ہرا خد متاتے دا وختا پور و کیرہ۔ ولدانا اسٹ ایلوڑ تون کمک کروکا ادارہ غاک کل اسٹ مریرہ کاریم کیرہ گڑاکا تک دامکن مننگ کیک کہ شر حالی، آسودئی ماکا تا برادری نا اسے سوچ نس اجتماعی وڑٹ ناراج ٹی شون ہلے۔ دا ہمو وختا مننگ کیک کہ ہر اتم نن حقیقی آ تعلیم ے اصلی آ زبان اٹ ایتن۔ دانا جہا کہ نن شاگردے پانے کہ اوچنکوس

مرے یا بھلوسن اودے ہلین گرفتار کین زبان ناقید ٹی ہتین واروار اونا تسلسل اوسوچے پرغن کہ اولفظ مڈی (لغت یا ڈکشنری) آکا نہہ۔ ہر اتم قلمے ارفہ اولکھے لکھے پدا اونا سمجھ ٹی بف کہ داگر اہرادے کہ ای تینا زبان ٹی سوچوہ دادے ایلو زبان ٹی امر بیان کیرہ۔ اُسٹ مونجا مرے، اوسرے اے پین لفظ نس کاریم ٹی ہترے، تینا احساسا تا ذی آ سمجھوتہ کے تودا گر ا حقیقی آ کالخواہ مننگ کپک۔ اوبیرہ غان بیرہ ہمو وختا مننگ یک ہرا وختا د اگل اونا چند نامی آ ڈوی ٹی مننگ کیر۔

تجویز اک:

براہوئی زبانے شون تننگ نارڈ بنا ئی چا سندی تاروشنائی ٹی منہ تجویز موننا تخبہ تاکہ براہوئی زبان نا تعلیم نا ذریعہ جوڑ مننگ نا کسر ٹی بھلا ڈنگراتے مَر کنتگہ۔

۱۔ براہوئی زبان نا خلقی ادبے مچ کنتگہ تاکہ براہوئی زبان نا حفاظت مننگ کے اودے باقی تخبہ۔
۲۔ ہر صوبہ ٹی لمی آ ڈوی تے پرائمری نا کچ اسکان خوانفنگہ۔ ثانوی او اعلیٰ ثانوی تعلیمی کچ آ اردو لازمی اوانگریزی اے اٹیکو نمبر نا حیثیت اٹ خوانفنگہ۔ مڈل نا کلاس آ تا درجہ غاصوبہ نا زبان تا اسہ مضمونس مننگہ۔

۳۔ پنج جماعت اسکان براہوئی زبانے خوانفوکا کتاب نا زبان او تعلیم نا ذریعہ جوڑ کنتگہ او مسٹیکو جماعت آن اردو سہ سرکاری زبان ناوڑٹ خوانفنگہ۔

ننے قومی زبان اردو تون اوارا واری آ ڈوی تے ہم اولیت تروئی اے اوقومی ٹولی ٹی اونا حقے منینگہ۔ دا خلیس کہ لمی آ ڈوی تے شون تننگ اٹ اردو نا وجود خطرہ ٹی تمودا درست اف بلکہ لمی آ ڈوی تا ترقی ٹی اردو اے فائدہ مروہم کہ احمد ندیم قاسمی لکھانے:

اردو آن براہوئی۔ ”لمی آ ڈوی تے بنا ئی تعلیم تننگ اٹ قومی
آزبانے نہ بیرہ خطرہ اف بلکہ دا ئی اردو نا فائدہ اے۔ صدی اے
اسکان نا تعلیم نا ذریعہ انگریزی زبان رہینگا ولے اونا بنا ئی تعلیم
شاگردا تے پرائمری نا کلاس تے پاس کنگان پدشروع کنگا کہ
۔ انگریزی زبان نا ہم اثری نار دوریہ اٹ دا خس کورالویسر کہ ننا

اسکولائے ٹی تعلیم نابینا انگریزی ٹی کریرہ۔ اوچائسره کہ داوڑو عمل
دوست بفر۔“ (رحمانی، 2006، 508)

کتاباڪ

- ۱- سوسن براهونى۔ ”براهونى قديم نثرى ادب“ ديياچہ لکھوک۔ جوہر براهونى ”دھرتى دھرتى پھل ناسيخا“ براهونى اڪيڈمى كوئٹہ۔ پنه ۹-۲۰۱۲
- ۲- براهونى، نذير شاکر۔ ”براهونى اور بلوچ“ پنه ۱۷۰، براهونى ريسرچ انسٹیٹیوٹ پاڪستان ۲۰۱۵۔
- ۳- هموهن پنه: ۸
- ۴- انجم رحمانى، ڈاکٹر” پاڪستان ميں تعليم: ايک تحقىقى جائزہ“ پنه: ۶۱۷، پاڪستان رائيٹرز كوآپريٽوسوسائٽى، لاھور، ۲۰۰۶ء
- ۵- براهونى، ذوق، ”کمال“ پنه: 87، براهونى اڪيڈمى كوئٹہ، ۲۰۰۶ء
- ۶- پروانہ، نورمحمد” اداريہ ”هفت روزہ ايليم، مستونگ، پنه 8-۷ اکتوبر ۱۹۶۰ء
- ۷- براهونى، ذوق، ”کمال“ پنه: 48، براهونى اڪيڈمى، كوئٹہ، ۲۰۰۶ء
- ۸- ابا بكي عبدالنظار (فرورى ۲۰۰۹) مادري زبانوں كا عالمى دن اور هم توئى استار سوراب
- ۹- انجم رحمانى، ڈاکٹر” پاڪستان ميں تعليم: ايک تحقىقى جائزہ“ پنه: ۵۰۸، پاڪستان رائيٹرز كوآپريٽوسوسائٽى لاھور، ۲۰۰۶ء۔